

FORUM

BRUNO DE WEVER & ANDREAS STYNEN

NATIONALE ONVERSCHILLIGHEID, EEN UITDAGING VOOR NATIONALISME- ONDERZOEK?

EEN INTERNATIONALE WORKSHOP EN
EEN GESPREK MET **MIROSLAV HROCH**

De studie van nationale bewegingen is verre van een louter beschrijvende aanpak. Theoretische modellen trachten een verklaring te bieden voor het ontstaan, de ontwikkeling en het al of niet uitblijven van succes van nationale aspiraties. Een essentialistische visie vindt in wetenschappelijke kringen vandaag nauwelijks nog gehoor, maar zowel de etnosymbolistische benadering van Anthony D. Smith als de constructivistische *'imagined communities'* van Benedict Anderson laten hun invloed al ruim twee decennia gelden.¹ Een opmerkelijke uitdaging kwam halverwege de jaren 1990 met de notie 'banaal nationalisme' van Michael Billig. De sociale psycholoog van Loughborough University (Verenigd Koninkrijk) weerlegde dat nationalisme in de late twintigste eeuw op de terugweg was. Dagelijkse, weinig zichtbare representaties van de natie – onder meer in vlaggen, bij evenementen en in taalgebruik – verraadden volgens Billig veeleer een doeltreffende nationalistische ideologie, die zich haast ongemerkt aan de bevolking opdrong en zo werd bestendig.²

Een recent concept gaat in zekere zin lijnrecht in tegen de veronderstellingen achter het banale nationalisme. Een wijdverspreid nationalistisch vertoog hoeft geenszins te betekenen dat de gewone man en vrouw zich deze positie gaandeweg eigen maken. Wel integendeel: pogingen van nationalisten om de bevolking

1 Voor een inleiding in de theorievorming rond nationalisme, zie L. Boeva, *Rien de plus international. Towards a comparative and transnational historiography of national movements*, Antwerpen, 2009, pp. 11-22.

2 M. Billig, *Banal nationalism*, London, 1995. Het boek werd kritisch onder de loep genomen in een recente workshop aan de Universiteit Antwerpen op 27-28 mei 2016: 'Breaching banal nationalism', georganiseerd door Jon Fox (Bristol University) en Maarten Van Ginderachter (Universiteit Antwerpen).

voor zich te winnen, werden (en worden) niet zelden onthaald op *national indifference*, ofwel nationale onverschilligheid.³ Maar behalve een frustrerende vaststelling van propagandisten voor de nationale zaak, blijkt het een invalshoek met zowel inhoudelijk als methodologisch potentieel in de studie van nationale bewegingen. Een focus op deze onverschilligheid is een soms provocerend perspectief, maar vooral een uitnodiging om met een nieuwe, onbevangen blik naar het verleden te kijken en traditionele zekerheden in vraag te stellen.

De troeven van *national indifference* waren voldoende duidelijk om er een tweedaagse internationale workshop aan te wijden, op 5 en 6 september 2016 in Praag. Net als andere bijeenkomsten in de reeks '*Nations and nationalism from the margins*' was de organisatie in handen van POHIS, de onderzoeksgroep 'Power in History' van het Centrum voor Politieke Geschiedenis van de Universiteit Antwerpen. Steun kwam er van de Karelsuniversiteit, het FWO en van NISE; het in *WT* al vaak besproken platform voor de transnationale studie van nationale bewegingen hield in diezelfde week zijn jaarlijkse bijeenkomst in de Tsjechische hoofdstad. Onder het voorzitterschap van Maarten Van Ginderachter verzamelden in het barokke decor van het Clam-Gallasův palác, een ontvangstruimte van het stedelijk archief in het centrum van de Tsjechische hoofdstad, de belangrijkste verdedigers van *national indifference* en een keur van historici en politieke wetenschappers uit diverse continenten. Dankzij een enigszins gewaagde formule – geen presentaties, enkel diepgravende discussies van vooraf verspreide papers – bereikte de workshop een zelden gezien niveau.

Een belangrijk deel van het besproken onderzoek had betrekking op het Oostenrijkse gedeelte van het Habsburgse keizerrijk, in de decennia voor en na 1900. De (gewaagde) stelling luidt dat de nationalistische spanningen in het rijk niet zozeer uit een massale aanhang voor de verschillende naties voortvloeiden, maar veeleer uit de onverschilligheid, de ambivalentie en het opportunisme waarmee brede lagen van de bevolking kwesties van nationaliteit verwelkomden. Het is een zienswijze die afrekent met een teleologisch narratief van natievorming, als was het een onstuitbare modernisering die boeren in leden van de natie omvormde.

Een duidelijke illustratie kwam van Simone A. Bellezza (Università degli Studi del Piemonte Orientale 'Amedeo Avogadro', Alessandria), met onderzoek naar de soldaten uit Trente die tijdens en na de Eerste Wereldoorlog in Russisch krijgsgevangenschap verbleven.⁴ De kampen worden vaak als een katalysator van Italiaans nationalisme voorgesteld, maar voor vele gevangenen was het verzaken aan hun trouw aan het Habsburgse rijk vooral een strategie om sneller naar huis – de *geboortestreek* – te kunnen terugkeren. Op basis van nauwgezet onderzoek van

3 Een sleuteltekst is het artikel van Tara Zahra, *Imagined noncommunities: national indifference as a category of analysis*, in: *Slavic Review*, jg. 69, 2010, nr. 1, pp. 93-119.

4 S.A. Bellezza, *From national indifference to national commitment and back: the case of the Trentine POW's in Russia during WWI*, onuitg. paper, Prague, 2016.

^ De statige vergaderzaal in het barokke Clam-Gallas-paleis, locatie van de workshop over nationale onverschilligheid. [Foto Tessa Groen]

dagboeken en brieven van krijgsgevangenen duikt ook religie als een veel sterkere component van identiteit op. Het was een constante tijdens de workshop: de klemtoon lag nauwelijks op het discours van politici op het nationale niveau of op gemakkelijk toegankelijke (want gepubliceerde) bronnen, maar wel op sporen van het dagelijks leven in schijnbaar onbeduidend, al te vaak miskend bronnenmateriaal.

Het inzicht dat historici meer aandacht moeten hebben voor het relatieve gewicht van het nationale vertoog in hun bronnen rijpte verder bij het debat over het onderzoek van Tom Verschaffel (KU Leuven).⁵ Een hernieuwde blik op het negentiende-eeuwse cultureel nationalisme in Vlaanderen – toen zoals bekend gehechtheid aan België en Vlaanderen vaak hand in hand gingen – leerde hem dat in het oeuvre van sommige nationale boegbeelden (Hendrik Conscience,

— 5 T. Verschaffel, *Impediments and limitations of the national cultural project in nineteenth-century Belgium*, onuitg. paper, Praag, 2016.

Emmanuel Hiel, Jan Van Beers ...) vaderlandsliefde een verrassend klein aandeel had. Bovendien schreven ze het merendeel van hun vaderlandse gedichten, romans en liederen in opdracht of als inzending voor een wedstrijd – wanneer ze er iets bij te winnen hadden, kortom. Die vaststelling wil geen afbreuk doen aan het enthousiasme voor de natie, bij de culturele elite noch bij het publiek, maar is een belangrijke nuancering bij het beeld van een allesoverheersende toewijding aan de natie.

Een uitgesproken vorm van nationale onverschilligheid manifesteerde zich wanneer mensen weigerden te kiezen, zeker in grensgebieden een opgemerkt fenomeen. Vertrekpunt voor een discussie rond dit verschijnsel was de paper van Morgane Labbé (École des hautes études en sciences sociales, Parijs).⁶ Poolse volkstellingen uit het interbellum wijzen op een aanzienlijke concentratie mensen in de regio Polesië, tegen de grens met de Sovjet-Unie, die aangaven 'tutejsza' ('van hier') te zijn en weigerden uit een van de aangeboden nationale opties te kiezen. Het was een situatie die statistici hoofdbrekers bezorgde: ging het om een ontbreken van een nationaal gevoel, of om verzet van lokale gemeenschappen tegen pogingen om hen in een breder verband op te nemen? Aangezien volkstellingen een politieke agenda dienden, stelde deze afwijkende groep de (nationale) overheden voor een uitdaging: om grensgeschillen in Pools voordeel te kunnen beslechten, was het nodig de bewoners te assimileren, een onderneming die niet vanzelfsprekend was.

Behalve in politieke geschiedenis heeft nationale onverschilligheid ook waarde in economische studies. Een analyse van Bat'a, een in 1894 in Moravië gestarte schoenenproducent, door Zachary Doleshal (Sam Houston State University, Hudson TX), gaf dit goed aan.⁷ In het interbellum was Bat'a in verschillende Centraal-Europese landen actief, waarbij de bestuurders een opmerkelijke flexibiliteit inzake nationale identificatie aan de dag legden. Een strategie om nationaliteit zoveel mogelijk onvermeld te laten, was goed voor de zaken, maar stelde de Tsjechische nationalisten voor een probleem. Was een bloeiende multinational met hoofdzetel in Tsechoslovakije weliswaar iets om trots op te zijn, dan koesterden ze argwaan tegen de pogingen van het management om loyaliteit aan het bedrijf boven de natie te stellen – met inbegrip van de term 'Bat'ovci' (letterlijk 'Bat'a-mensen') en modernistische bedrijfsdorpen waarin ieder spoor van nationalisme werd geweerd. Deze bedrijfscultuur mocht op termijn (en zeker vanaf de Duitse bezetting) niet vol te houden zijn, toch is ze een voorloper van praktijken in de latere geglobaliseerde markt.

— 6 M. Labbé, *How the concept of 'national indifference' challenges the importance given by the constructivist models to the statistics: the case of the 'Tutejsi' in the Polish censuses*, onuitg. paper, Prague, 2016.

7 Z. Doleshal, *National indifference and the transnational corporation: the paradigm of the Bat'a Company*, onuitg. paper, Prague, 2016.

Mede dankzij de inbreng van gerenommeerde onderzoekers inzake nationale onverschilligheid (Tara Zahra, Jeremy King, Pieter Judson en James Brophy) konden Maarten Van Ginderachter en Jon Fox (University of Bristol) twee dagen van intense debatten beëindigen met krijtlijnen voor verdere studie van het fenomeen. Twee grote invullingen van *national indifference* tekenen zich af: een actieve houding (het verwerpen van de nationale categorie door groepen en individuen) en een passieve houding (veeleer een in het ongewisse blijven van een nationale realiteit). Een opvallende, zelfs wat ongebruikelijke geestdrift onder de deelnemers mag nochtans niet verhullen dat er ook kritische geluiden klonken. Deden sommigen een oproep om niet al te voortvarend nationale onverschilligheid tot een nieuw paradigma uit te roepen, dan reikten de reserves van anderen dieper. Met name Gábor Egry (Politikatörténeti Intézet, Boedapest) waarschuwde dat zonder verdere verfijning bepaalde sociale fenomenen en processen misbegrepen kunnen worden.⁸ Een alternatief concept, *everyday ethnicity* of dagelijkse etniciteit leent zich volgens Egry veel beter om patronen van identificatie te ontwaren.

De grootste scepticus tijdens de workshop was wellicht Miroslav Hroch, de Praagse historicus die met zijn analyse van gefaseerde nationale strijd een theoretisch model uitwerkte dat sinds de jaren 1960 – en zeker sedert de Engelse vertaling in 1985 – heel wat navolging kreeg.⁹ Een combinatie van sociale verandering en bewustzijnsverandering lag voor Hroch aan de grondslag van het ontwaken en latere succes van nationale sentimenten in negentiende-eeuws Europa, met name in kleine naties, ofwel naties zonder eigen staat. Samengevat komt zijn model hierop neer: in een fase A legt een groep intellectuelen zich toe op de nationale cultuur, in een fase B trekken ze een intense agitatie op gang om in fase C tot een massabeweging uit te groeien. De literatuur rond nationale onverschilligheid gaat tegen Hrochs model in. Anders dan hij betoogde, stelt recent onderzoek dat van massaal nationalisme in het Habsburgse rijk geen sprake was en dat nationale bewegingen er pas een hoge vlucht namen in de nasleep van de oorlog, als gevolg van de maatschappelijke ontwrichting.

Hroch (~1932), een actieve deelnemer aan de debatten in Praag, erkende dat met *national indifference* politieke wetenschappers een gesofisticeerd middel tot hedendaagse analyses in handen hebben, maar trok de historische inzetbaarheid in twijfel. Verder baarde de onzorgvuldigheid waarmee de term 'nationalisme' werd gebezigd hem zorgen, terwijl hij ook betreurde dat de noties identiteit, loyaliteit en zelfs patriottisme tijdens de discussies amper aan bod kwamen. Zijn blijvende betrokkenheid bij het historische debat was op zich al ruim voldoende voor een gesprek over zijn opvattingen en verwezenlijkingen.¹⁰

— 8 G. Egry, *National indifference as everyday ethnicity? How to make a binary opposition situational and contingent?*, onuitg. paper, Prague, 2016.

9 M. Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*, Prague, 1968.

10 Met dank aan Serge Van Tilburg voor advies bij de vertaling van het gesprek (in het Engels en Duits) naar het Nederlands.

In de vorige jaargang van WT publiceerden we een artikel dat u welbekend zal klinken, namelijk over Hoe de Vlaamse natie ophield 'klein' te zijn. Aan de hand van uw theorie schreven we een artikel over de Vlaamse natievorming vanaf het begin tot vandaag.

In mijn visie is Vlaanderen nog áltijd een kleine natie, al is het natuurlijk een kwestie van terminologie.

Het artikel eindigde met de huidige situatie van België en Vlaanderen. Daarin citeren we Bart De Wever, de belangrijkste politicus want voorzitter van de grootste (meerderheids)partij in Vlaanderen én België – de Vlaams-nationalistische N-VA. Het gaat om volgende uitspraak: "Wat een inzicht! Nationalisme dat succesvol wil zijn, schreef Hroch, ..."

Ik gebruikte nooit de term 'nationalisme'!

Zo gaat het citaat.... "Nationalisme (...) mag de natie niet als doel zien. Het moet de natie als middel zien om thema's aan te pakken waar grote groepen van wakker liggen: minder belastingen, strengere migratie, enzovoort. Als je die boodschap als politicus onderbouwd kunt brengen, is het bingo. Daar heb ik met N-VA altijd naar gestreefd: Vlaanderen als middel, niet als doel. Dat is ook onze appeal."¹¹ Ofwel: de belangrijkste politicus in België en Vlaanderen vandaag gebruikt uw theorie om zijn strategie te legitimeren. Wat denkt u daarvan?

Om te beginnen: ik gebruik de term nationalisme niet in dergelijke context. In mijn ogen, maar ook in de Tsjechische taal, heeft nationalisme een negatieve bijklank. In plaats daarvan gebruiken we de term *vlastenectví* of patriottisme, als een positief begrip. Maar als het Vlaamse 'nationalisme' een positieve invulling heeft, dan is er geen probleem.

Dat is het geval: de partijen met een Vlaams-nationalistisch programma noemen zichzelf onomwonden Vlaams-nationalistisch. Nationalisme heeft geen negatieve connotatie.

Ach zo.

Het voornaamste programmapunt van de Vlaams-nationalistische partijen sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog, is staatsvorming: een staat voor de Vlaamse natie.

Om dit te kunnen toelichten, moet ik met een bredere context starten, zoals eerder tijdens de workshop. Bij 'natie' in de negentiende eeuw, en deels nog in de eerste helft van de twintigste, draaide alles rond cultuur. De voornaamste waarde van een natie lag in haar cultuur, in de brede zin van het woord: gewoonten, wetenschap, enzovoort, als iets autonooms en specifiek. Om dit te bereiken was het

— 11 Br. De Wever, F.-J. Verdoodt & A. Vrints, De Vlaamse patriotten en de natievorming. Hoe de Vlaamse natie ophield 'klein' te zijn, in: WT, jg. 74, 2015, nr. 4, p. 247.

^ Miroslav Hroch bij een bezoek aan het ADVN
in 2009. [ADV, VEV 128]

soms – of zelfs altijd – vroeg of laat een kwestie van politiek. Als je met politiek begint, begin je met een machtsstrijd. En wanneer je om de macht strijdt, beland je in conflicten.

Na successen te hebben behaald, verdwijnt een nationale beweging als een beweging die zich boven alles met culturele waarden bezighoudt; ze wordt veeleer een instrument van politici. Op dat ogenblik verschijnt *nationalisme*, en volgt de strijd om de macht zijn eigen wetmatigheid. Voor mij is dat niet langer interessant: vanaf dan gaat het meer over groepsbelangen, meer over demagogie... Dan wordt niet meer alles gezegd wat men eigenlijk denkt. Men probeert veeleer om gehoor te vinden. Merkwaaardig genoeg, en dat geldt niet voor de Vlaamse zaak – Vlamingen kwamen immers later – komen de massabewegingen gelijktijdig met de overgang van wat Max Weber de *Honoratioren Parteien* [partijen van notabelen]

noemde, naar partijen waarbij de politici niet voor, maar van de politiek leven. Vanaf dan is werkelijk alles mogelijk: dan hangt het ervan af hoe sterk de eigen en de andere partijen zijn om een programma door te drukken. Opvallend is dat (bijna) elke politicus ernaar streeft dat zijn natie een staat wordt. Zo is het, zo functioneert het – het is als een wetmatigheid in Europa. Men kan dat misschien betreuren, maar alle kleine naties die oorspronkelijk uit culturele constructies ontstonden, vervelden tot nationale staten.

U zou dit in praktijk echt als een wetmatigheid beschouwen?

Dat klinkt misschien nogal deterministisch, maar het is wel een normaliteit, een noodzakelijk gevolg... In de fase van nationale agitatie is de drijfveer boven alles het verkrijgen van prestige. Dat kunnen de mensen vandaag nog moeilijk begrijpen. De betrokken academici, letterkundigen... zochten vooral prestige wanneer ze iets voor de natie deden. En prestige kan men vermeerderen, of uitbreiden. Men kan vier professoren hebben, of acht professoren... de conflictstof blijft beperkt, al komt ruzie natuurlijk ook voor. Anders is het wanneer het om macht gaat: die kan men niet uitbreiden, die moet men delen. En van machtsdeling komt strijd. Dan verschijnt, zoals ik het zie, nationalisme. In deze zin, zelfs al is het citaat naar de letter niet correct, klopt de idee wel: de natie zou eigenlijk niet het doel mogen zijn in de zin van een nationale staat, maar wel een instrument voor 'humanitaire' verheffing van de mensheid, zoals het rond het jaar 1900 was. Dat alles staat echter los van mijn persoonlijke overtuiging in verband met de huidige naties, het was mijn interpretatie van wat de nationale voorvechters destijds bedoelden. Dat is geschiedenis, vandaag gaat het zo niet meer. Vandaag heeft ook voor het Vlaamse volk de natie niet langer uitstaans met een proces van verheffing, ze is meer en meer uitsluitend een machtsinstrument. In mijn generatie was de zaak eigenlijk nog erger. Ik herinner me hoe de jeugd helemaal andere ideeën koesterde. Hoeveel Vlamingen, hoeveel Tsjechen zouden vandaag nog bij de RAF [Royal Air Force] gaan om tegen de vijand te strijden, zouden voor de natie willen sterven, zoals wij vroeger? In Tsjechië alvast niemand, of toch bijna niemand. De natie geldt niet langer als een waarde.

Toen u de Vlaamse natie als een 'kleine natie' typeerde, bedoelde u geen gebrek aan succes.

Nee, met kleine naties verwijs ik naar naties die uit een nationale beweging voortkomen, het resultaat ervan zijn, en dit in tegenstelling tot staatsnaties. Met aantallen heeft de term niets te maken.

Nationalisme vandaag kunnen we definiëren als een proces gericht op het uitgroeien tot een natie-staat. In deze tijden willen mensen niet langer voor de natie sterven, en bevinden ook intellectuelen zich in een soort post-nationale situatie, waarin naties niet langer adequaat worden geacht om problemen op te lossen. Kan het zijn dat de Vlaamse natie, in de zin van staatsvorming, te laat komt? Nu is er immers een Vlaamse semi-staat, met ruime autonomie op cultureel en fiscaal vlak, iets tussen

een federale en een onafhankelijke staat in. Is het te laat voor de Vlaamse natie-staat in het licht van internationale ontwikkelingen?

Te laat op tweeërlei wijze, zou ik zeggen. Vooreerst, zoals vaak wordt opgemerkt, is dergelijke reorganisatie tegen de achtergrond van de Europese Unie erg moeilijk, en al zeker in België met Brussel. Om technische redenen, kortom. Daarnaast is de natie niet meer wat ze vroeger was, kent men haar niet langer dezelfde waarde toe. En daarom ziet de bevolking de zin er niet van in om onafhankelijk te zijn. De machtigen, de politici doen dat wél, maar niet de gewone man. Dit zei ik destijds ook al, bij de opsplitsing van Tsjechoslovakije twee decennia geleden: de Slovaken wáren een natie toen ze onafhankelijkheid vroegen. De politici maakten eenvoudigweg een afspraak, een regeling, en men ging z'n eigen weg. In Tsjechië waren erg weinig mensen voor een scheiding te vinden, in Slovakije waarschijnlijk de helft, meer niet. Zo loopt het nu eenmaal.

Eerder in ons gesprek hebt u gezegd dat de Vlamingen nog altijd een kleine natie vormen. Waarom?

Tot de kenmerken van de kleine naties behoort de onvanzelfsprekendheid van het nationale bestaan: 'We moeten voor ons bestaan werken, strijden. We moeten bewijzen dat we het verdienen, we moeten ons als natie legitimeren, we moeten iets betekenen voor de wereld, voor Europa.' Men voelt zich voortdurend enigszins bedreigd, op een of ander vlak. Mogelijk is het maar schijn, maar toch denkt men steevast in dergelijke categorieën. Zo is er een lijst van stereotypen die men bij haast alle kleine naties aantreft. Er zijn natuurlijk wel veranderingen. Zo klonk lange tijd de nood aan eenstemmigheid: 'We zijn klein, we worden bedreigd, we moeten verenigd zijn en op één lijn zitten.' Zo klonk het alvast in het geval van Vlaanderen. Bij de staatsnaties was het anders en waren er minstens twee concepten van nationale geschiedenis: er waren de Tories tegen de Whigs, de Jacobijnse benadering... In kleine naties klonk het dat men één concept van de natie moest hebben, één gedeelde opvatting over het verleden. Dat is vandaag natuurlijk veranderd. Zekere relicten van deze oude opvattingen en stereotypen maken dat men van kleine naties kan spreken – dus zeker niet omdat ze kleinzielig zouden zijn.

Laat ons even terugkomen op de workshop over nationale onverschilligheid. Uw enthousiasme over deze notie was zichtbaar beperkt.

Wel, het was alleszins een nieuw concept en ze vertelden me al dat ik erg kritisch was. Maar na het doornemen van de papers en discussies, vooral met [Tsjechisch historicus] Michal Kopeček, moet ik zeggen: het concept hééft wel iets, althans wanneer nationale onverschilligheid – Maarten Van Ginderachters project heet ook 'Nations and nationalism from the margins' – als een marginaal fenomeen wordt beschouwd. In dat geval ben ik het er volledig mee eens: het concept verklaart enkele randverschijnselen. Maar om het te benaderen, zoals Tara Zahra doet, als een nieuwe term die kan fungeren als een tegenpool van nationalisme, of een alternatief ... – dat gaat mijns inziens echt te ver. Ik heb het haar ook zo

gezegd. Maar het was alleszins een goed idee van haar om een nieuwe term te introduceren: als je gehoor wilt vinden, heb je een innovatief concept nodig.

Zijn er nog andere nieuwe concepten in de studie van nationalisme die u bruikbaar acht?

Voor zover ik weet, is nationale onverschilligheid het enige, naast banaal nationalisme ... Al valt het moeilijk te zeggen, want mogelijk zijn er nog nieuwe werken. De nood aan nieuwe theorieën voor de studie van nationalisme en naties is volgens mij alleszins minder hoog dan twintig, dertig jaar geleden. Tot recent was het onderwerp enigszins op de achtergrond, maar vandaag is er een nieuwe situatie in Europa, onder andere met de Alternative für Deutschland. Wellicht komt nationalisme opnieuw meer onder de aandacht. Maar dat is natuurlijk presentisme. We leven in het heden nu, en we zien hoe in het licht van de huidige situatie het beeld van de mensen over het verleden verandert. Zeker historici moeten beseffen dat ze niet zomaar mogen extrapoleren. Vandaag is taal voor de meeste mensen natuurlijk enkel nog een communicatiemiddel, waarbij ze zich geen zorgen maken over al of niet correcte spelling. Het geldt ook voor mensen die op televisie aan het woord komen: haast niemand heeft nog een verzorgde uitspraak. Ik herinner me de vroegere tijden toen taal nog waardevol was: een mooie redevoering of verhandeling stond werkelijk in hoog aanzien – zoiets behoorde tot de nationale waarden. Nu is dat niet langer het geval. Of het vandaag nog zin heeft om de natie als een culturele waarde te handhaven...? Ik kan het betreuren, maar deze evolutie valt niet stop te zetten. Het nationale krijgt alleszins een andere status.

Het fundament van uw theorie dateert al uit de jaren 1960. Vijftig jaar later wordt er nog altijd over uw model gedebatteerd. Hoe kijkt u er nu zelf op terug?

Ik zag en zie het schema niet als een intellectuele krachttoer, veeleer als een voor de hand liggende analyse: elke beweging moet hoe dan ook uit een idee vertrekken, dan moet ze agiteren en tot slot successen behalen. Eigenlijk is het heel primitief. Wat ik veel belangrijker vond, was de opvatting, het inzicht dat bij de uitbreiding van nationale ideeën de sociale communicatie van bijzonder belang was. Op dit gebied was ik het tot op zekere hoogte met Karl W. Deutsch eens.¹² Maar, wat Deutsch oorspronkelijk niet zo stelde, is dat deze communicatie niet op zichzelf staat. Achter de nationale idee (of eerder als voorwaarde voor de opname van nationale overtuigingen) moet een zeker belang staan dat men in een nationaal en rationeel verhaal kan vertalen. In het geval van de Vlamingen was

— 12 Sociale en politieke wetenschapper Karl Wolfgang Deutsch (1912-1992) ontvluchtte zijn geboortestad Praag in 1938 en zette zijn academische carrière voort in de Verenigde Staten. Met zijn studie *Nationalism and social communication. An inquiry into the foundations of nationality* (1953) onderzocht hij systematisch de factoren waarin een nationaal betoog kan gedijen.

dat zeer uitgesproken: zodra Vlaanderen economisch opgang maakte, wonnen de Vlamingen aan sterkte, onder meer in de federale regering. Hetzelfde patroon bij de Schotten: zolang Groot-Brittannië machtig was, waren de Schotten erg volgzame Britten, terwijl ze er nu mee willen breken. Dat zijn de grote kwesties. Er zijn ook kleinere kwesties, zoals boeren tegen landheren, kleinhandelaren tegen de grootindustrie enz. Wanneer een nationale beweging aan deze verzuchtingen tegemoet komt, ligt succes binnen handbereik. Dat heb ik vroeger uiteengezet¹³, en mijn inzicht is onveranderd gebleven. De geschiedenis lijkt me gelijk te geven. Wat ik zeker moest aanvaarden, omdat ik wist dat ik toen mijn beperkingen had, was vooral de benadering van het nationale als een constructie. Nochtans was ik in zekere mate een essentialist. Ik was van mening dat mensen naties vormden nog voor ze er zich van bewust waren. Die essentialistische opvatting heeft mijn analyse niet negatief beïnvloed. Er waren natuurlijk ook veel vragen die pas later de nodige aandacht kregen, zoals bijvoorbeeld waarom naties in een zo ongelijke mate concurreerden, met variaties aan bewegingen en ontwikkelingen, een onderwerp waarover ik later zelf ook nog heb geschreven. Verder kan men mogelijk ook nog iets leren uit de oude, klassieke nationale bewegingen voor de huidige, maar dat laat ik aan anderen over.

Nog een laatste vraag. Ziet u een mogelijkheid om uw model toe te passen in een koloniale context?

Nee, dat is het laatste thema waarvoor ik wil strijden. De huidige studie van nationalisme lijdt er zeer sterk onder dat ze geglobaliseerd raakt. De natie is een typisch Europees fenomeen, organisch gegroeid uit Reformatie, Verlichting, Romantiek ... En dit concept van de natie wordt dan overgeplaatst op Afrika en Azië, waar deze voorgeschiedenis niet bestond. Men kan iets als "*Eén Zambia, één natie*" of een notie als 'de Nigeriaanse natie' natuurlijk niet verbieden of tegenhouden. Maar men mag het onderzoek naar de Europese geschiedenis niet bij dit geglobaliseerde nationalisme betrekken. Zeer vaak, zij het niet tijdens deze workshop, benadert men de natie ook in een Europese context als de kunstmatige creatie van intellectuelen of van gefrustreerde politici. Zo was het soms in Afrika, maar niet in Europa. En dat gebeurt zo vaak, ik zou het een trend durven noemen. Het hangt natuurlijk ook met de term 'nationalisme' samen. En dat alles is volgens mij niet bevorderlijk voor het onderzoek.

— 13 O.m. M. Hroch, Why did they win? Preconditions for successful national agitation, in: BTNG, jg. 34, 2004, nr. 4, pp. 645-655.